

saco studentråd

JULI 2012

Fortfarande

Utbildning straffbart?

Omslag

Nina Klose studerar Ekonomiprogrammet online vid Linnéuniversitetet som leder fram till en kandidatexamen.

Nina har sedan tidigare två examina, Jur .kand. från Lunds Universitet samt en Master of Laws från University College London.

Nina är 34 år och väntar ett syskon till Oscar 2 år. Dagen efter fotograferingen föddes Hedvig. Ekonomiprogrammet online vid Linnéuniversitet passade utmärkt för Nina då det ges på halvfart och helt på distans. Detta gör att Nina kan kombinera en anställning och eget företagande samt familjelivet i Stockholm. Nina har valt att inte finansiera sina studier via CSN, ett beslut hon delar med 33 procent av studentpopulationen.

Studentgruppen har förändrats och är inte längre en homogen grupp, exempelvis har 20 procent av studenterna så som Nina barn. Den här rapporten handlar om att förutsättningarna för att studera och socialförsäkringssystemet för studenter inte har anpassats i samma takt. Studenter riskerar idag att hamna i ett glapp mellan olika trygghetssystem. Nina är ett exempel på de utmaningar socialförsäkringssystemet för studenter ställs inför då de måste kunna fungera för en student som även är arbetstagare, egenföretagare samt förälder.

Följ Nina fortsatta studier på Twitter: @ninaklose

Nina Klose är medlem i Jusek, ett av Sacos 22 medlemsförbund.

Foto: *Kalle Assbring*

Fortfarande Utbildning straffbart?

JULI 2012

Fortfarande Utbildning straffbart?

En rapport om studenter och trygghetssystemen
Saco studenteråd, Stockholms universitets studentkår,
Umeå Studentkår, Uppsala studentkår.
Foto omslag, fotograf Kalle Assbring.
Foto sida 9, fotograf Kalle Assbring
Foto sidan 13, fotograf Hanna Victoria Mörk
Foto sidan 25, fotograf Peter Rosén
Foto sidan 33, fotograf Peter Rosén
Foto sidan 38-39, fotograf Peter Rosén
Foto sidan 40, fotograf Carolina Hawranek
Foto sidan 47, fotograf Nazmul Bhuiyan
Foto sidan 51, fotograf Peter Rosén

Citera gärna ur rapporten, men ange källa.
© Saco Studenteråd, Stockholms universitets studentkår,
Umeå Studentkår, Uppsala studentkår, Saco.
Grafisk form Mårten Chenon
Upplaga 1500 ex.
ISBN 978-91-87146-76-3
www.saco.se/student

Förord

Detta är den åttonde upplagan av *Utbildning straffbart?* som Saco Studentråd skriver tillsammans med Umeå studentkår, Uppsala studentkår och Stockholms universitets studentkår. Vi hade aldrig hoppats på att behöva ge ut denna rapport så många gånger. Men oroväckande nog är problembilden i stort sett densamma. Och våra förslag till lösningar är oprövade trots att problemen kvarstår. Fortfarande finns också stora brister i studiestöd och trygghetssystem för studenter och doktorander.

Den här rapporten skriver vi för att vi vill berätta hur det ligger till. Men framför allt för att visa på hur det borde vara. Många studiesociala utredningar har försökt lösa studentgruppens problem. Alltför lite har tyvärr genomförts.

Nu är frågorna på dagordningen igen. Vi vill med denna rapport göra ett inspel till den pågående parlamentariskt sammansatta socialförsäkringsutredningen. Dagens trygghetssystem för studenter är orimligt komplicerade. De fungerar inte som det var tänkt och de är uppbyggda efter en homogen studentgrupp som inte längre finns. Det är hög tid för utredningen att föreslå förändringar och för regeringen att genomföra dem.

Studenters bristande trygghetssystem måste också ses i ett bredare perspektiv. Regeringens vårproposition 2012 fokuserade på den svenska examensåldern från högre utbildning. Med våra 29,5 år i genomsnitt ligger vi högt bland OECD-länderna och regeringens uttalade mål är att sänka antagningsåldern till högre utbildning. I denna rapport problematiserar vi genomströmningdebatten och det ensidiga fokuset på tidig antagningsålder. Examensålder är ett dåligt mått. Med resultat från en ny rapport från Högskoleverket visar vi att examensålder är ett dåligt mått och att bristande kvalitet i högre utbildning och illa fungerande trygghetssystem för studentgruppen leder till att studenter inte avslutar sin utbildning i tid.

Det är dags att ta vara på de stora investeringar samhälle och individ gör i högre utbildning. Både individ och samhälle förlorar på att studenterna blir kvar längre i högre utbildning än nödvändigt. Högskoleverkets siffror talar sitt tydliga språk. Det är dags att vi skapar ett fungerande socialförsäkringssystem. Med goda förutsättningar för att studera kan staten hjälpa studenter genom utbildningen i stället för att stjälpa dem.

Maria Ehlin Kolk, Saco Studentråd *Elsa Hort, Umeå Studentkår*
Lars Niska, Uppsala studentkår *Erik Arroy, Stockholm universitets studentkår*

Innehåll

Förord	2
Sammanfattning	5
Vem är studenten?	9
Ett ökat antal studenter	9
62 procent kvinnor	10
Studenter med barn	10
Fortfarande social snedrekrytering	11
Förutsättningar att studera	13
Ett studiemedel att leva på?	13
De behovsprövade bidragen är inte anpassade för studentgruppen	22
Socialförsäkringssystemet för studenter	26
Sjukförsäkringen	26
Föräldraförsäkringen	29
Arbetslöshetsförsäkringen	33
Genomströmningen och de bortglömda utredningarna	38
Mäter vi rätt saker?	38
Vad säger Högskoleverket?	40
De bortglömda utredningarna	42
Behövs det en examenspremie?	43
Otrygga villkor även för doktorander	45
Utbildningsbidraget – de fattigas doktorandtjänst	45
Stipendier för försörjning	46
Skuggdoktorander – ett oskick	46

Sammanfattning

Denna rapport är uppdelad i fem områden. Alla belyser hur det fortfarande finns systemfel som gör det straffbart att gå en utbildning på högskolenivå och att genomgå en forskarutbildning. Rapporten kan läsas på två sätt. Dels som ett underlag för hur trygghetssystemen fungerar och behöver utvecklas för studenter och doktorander. Dels som ett inlägg i debatten kring genomströmning i högre utbildning. Vi anser att det är dags att lösa en rad problem för att samhällets och alla individers investering i högre utbildning ska komma till sin fulla rätt.

Vem är studenten?

Ett kapitel om den förändrade studentgruppen där vi föreslår detta:

- Förutsättningarna för att studera och de sociala trygghetssystemen måste utformas efter dagens studentgrupp – inte gårdagens.
- Ett prioriterat område måste också kunna utvärderas. För att uppnå de politiska målen för antagningen från olika delar av samhället till högskolan, behövs statistik som är jämförbar över tid.

Förutsättningar att studera

Ett kapitel om studiemedel och de behovsprövade bidrag som skapar förutsättningar för att studera i Sverige i dag. Där föreslår vi följande förbättringar:

- Heltidsstudier ska gå att bedriva på heltid. Höj studiemedlet så att det motsvarar en students levnadskostnader.
- Fördela studiemedlet så att det utgörs av hälften lån, hälften bidrag.
- Inkomst under juni, juli och augusti ska inte påverka fribeloppet.
- Reglerna för dispens och återbetalning i studiemedelssystemet måste ses över så att de fungerar med utbildningarnas utformning och längd.
- Höj inkomstgränsen för bostadsbidrag.
- Slopa åldersgränsen för bostadsbidrag.
- Utredd möjligheten att pröva bostadsbidraget halvårsvis.
- Tydliggör praxis för försörjningsstöd för studenter.

Socialförsäkringssystemet för studenter

Ett kapitel om hur de inkomstbaserade socialförsäkringarna fungerar för studentgruppen. Inom sjukförsäkringen och föräldraförsäkringen föreslår vi följande:

- Knyt rätten till vilande SGI till studierna, inte till studiemedlet.
- Inkludera studenter i sjuk- och föräldraförsäkringen genom att heltidsstudier ger en SGI motsvarande 90 procent av fullt studiemedel. SGI:n bör ses som en försäkring för de minskande antal tagna högskolepoäng under frånvarotiden vilka leder till en framtida inkomstförlust.
- Tydliggör informationsansvaret kring socialförsäkringar för studenter. I dag tar ingen myndighet det övergripande ansvaret
- Sänk karenstiden vid sjukdom; 30 dagar är orimligt lång tid.
- Inför en möjlighet för studenter att återgå till studierna stegvis genom deltidstudier och deltidssjukskrivning.
- Ge lärosätet eller utbildningsanordnaren ett motsvarande rehabiliteringsansvar som gäller för arbetsgivare. Med detta måste ökade resurser följa för att utbildningsanordnaren ska kunna möta upp med bland annat individuella studieplaner, studievägledning och en ökad satsning på studenthälsan.
- Sänk karenstiden för studiestöd till föräldrar hemma med sjuka barn; 30 dagar är orimligt lång tid.
- Inför en möjlighet för studenter att dela på vårdnaden av ett sjukt barn genom deltidsföräldrapenning för vård av sjukt barn inom studiemedelssystemet.
- Gravida studenter med tung praktik eller som är i kontakt med farliga ämnen under utbildningen ska ha rätt till graviditetspeng.

För att kunna hjälpa arbetslösa studenter under sommaren och efter examen föreslår vi också detta:

- Gör om reglerna för överhoppningsbar tid i arbetslöshetsförsäkringen. Ta bort ålderskravet på 25 år, och öka antalet överhoppningsbara år från fem till sex så att de matchar antalet år med studiemedel.
- Inrätta fler relevanta sommarkurser
- Näringsliv och det offentliga måste ta ansvar; det behövs fler relevanta sommarjobb.
- De problem med matchning på arbetsmarknaden som studerandevillkoret försökte lösa finns fortfarande. Ett matchningsstöd mellan studier och arbetsliv måste skapas.

Genomströmningen och de bortglömda utredningarna

Allt färre unga ska försörja allt fler äldre. Höjd pensionsålder är på agendan samtidigt som Sverige har en hög inträdesålder internationellt sätt på arbetsmarknaden. I detta kapitel visar vi att det inte är antagningsåldern till högre utbildning som är det primära problemet och att vårt sätt att mäta genomströmning genom uttaget examensbevis inte ger en helt sann bild av inträdet till arbetsmarknaden. Undersökningar visar att studenter avslutar sin utbildning på grund av för dålig kvalitet när resurserna i högre utbildning urholkas och på grund av bristande socialförsäkringar och bristande studiestöd. Många studenter plockar dessutom aldrig ut sitt examensbevis men arbetar på relevanta jobb för sin utbildning. De studiesociala utredningarna har gång på gång presenterat förslag för att lösa studentgruppens problem men än har inget hänt. För högre genomströmning behövs därför att:

- Förutsättningarna för att studera och socialförsäkringssystemet för studenter måste förbättras.
- Det behövs inte en studiesocial utredning till. Genomför de bortglömda utredningarnas förslag.
- Resurserna i högre utbildning urholkas. Det behövs ett nytt resurstilldelningssystem.
- Uttaget examensbevis vid anställning måste premieras.

Otrygga villkor även för doktorander

Doktorander bör alla vara anställda och omfattas av socialförsäkringar som andra arbetstagare. Så ser det inte ut i dag och därför är detta kapitel med i rapporten. Doktorander har genom olika anställningsformer både krångliga och dysfunktionella trygghetssystem. För att lösa detta föreslår vi följande:

- Alla doktorander ska vara anställda.
- Förordningen om utbildningsbidrag bör avskaffas i den kommande forskningspolitiska propositionen. Inga nya utbildningsbidrag bör alltså ges.
- Lärosätena måste trygga doktorander som är stipendiefinansierade till fullgoda socialförsäkringar och rättigheter.
- Öka tillsynen av lärosätena, så att ingen i framtiden ska behöva genomföra delar av forskarutbildningen utan att vara antagen.

Vem är studenten?

I det här kapitlet diskuteras den förändrade studentgruppen. Antalet studerande på högskolor och universitet har ökat, studentgruppen består numera av fler kvinnor än män och en av fem studenter har barn. Det här är förändringar som förutsättningarna att studera och studenters trygghetssystem inte har anpassat sig efter. Målet att minska den sociala snedrekryteringen har inte heller uppnåtts.

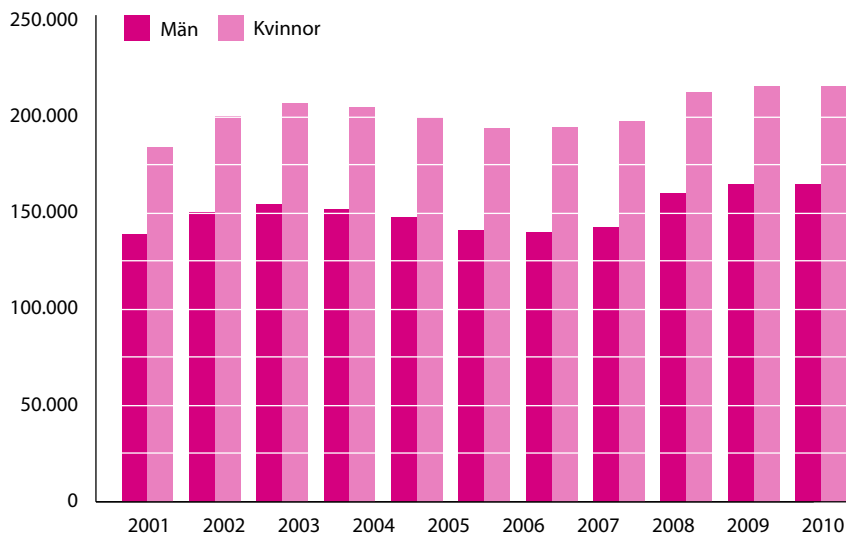
Under 1960-talet skedde en stor utbildningsexpansion i Sverige. Fler och fler fick tillgång till högskolan, även om studentgruppen fortsatt var relativt homogen och studenten i de allra flesta fall var en ung man med högskoleutbildade föräldrar. Sedan 90-talet har studentgruppen mer än fördubblats och sträcker sig nu över alla åldrar, från de senare tonåren till studenter som passerat 90 års ålder.¹

Ett ökat antal studenter

I början av 2000-talet satte den dåvarande regeringen upp målet att 50 procent av befolkningen skulle påbörja högskolestudier före 25 års ålder.² Vid regeringsskiftet tonades detta mål ner. Den nuvarande regeringen formulerar det som att de betonar kvalitet mer än kvantitet. Oavsett vad man tycker om 50-procentsmålet har det bidragit till att studentgruppen har växt och breddats. Under 2000-talet ökade antalet högskolenybörjare kraftigt, från 70 000 till 108 900.³ 2010 var antalet helårsstudenter på grundnivå och avancerad nivå 321 000, det största antalet någonsin. Antalet helårsstudenter minskade 2011 en aning till 312 000, men ligger fortfarande på en historiskt hög nivå.⁴

-
- 1 Högskoleverket Universitet och högskolor – Högskoleverkets årsrapport 2011 [Rapport] 2011.
 - 2 Regeringen Proposition 1998/99:1 Budgetpropositionen utgiftsområde 16 1999. Sid. 83. [Proposition] 1999.
 - 3 SCB Statistiska meddelanden UF 20 SM 1003 [Online]. http://www.scb.se/Statistik/UF/UF0205/2009L10X/UF0205_2009L10X_SM_UF20SM1003.pdf
 - 4 Högskoleverket Statistisk analys[Online]. <http://www.hsv.se/download/18.136ee657135e45b162a80001204/statistisk-analys-arsredovisningar-2012-5.pdf>

Befolkningens studiedeltagande efter kön, tid. Typ av studiedeltagande=högskoleutbildning. (antal)

Källa: SCB

62 procent kvinnor

Sedan högskolereformen i slutet av 70-talet har fler kvinnor än män påbörjat högre studier.⁵ I dag är de kvinnliga studenterna i klar majoritet vid universitet och högskolor, och utgör 62 procent av studenterna.⁶

Studenter med barn

Var femte student har barn. Bland de kvinnliga studenterna är var fjärde förälder. Många studenter återkommer till högskolan för att vidareutbilda sig senare i livet och många har barn innan studierna påbörjas. En mindre grupp studenter får också barn under studietiden.

5 Högskoleverket Kvinnor och män i högskolan [Rapport] 2008.

6 Högskoleverket Universitet och högskolor – Högskoleverkets årsrapport 2011 [Rapport] 2011.

Fortfarande social snedrekrytering

32 procent av hela befolkningen i åldrarna 25 till 64 år har en högskoleutbildning⁷. Samtidigt som utbildningsnivån i befolkningen ökar är den sociala snedrekryteringen till högskolan ett faktum. Personer med utländsk bakgrund, med funktionsnedsättning eller med lågutbildade föräldrar är klart underrepresenterade i högskolan. 58 procent av högskolenybjörjarna under 35 år hade högutbildade föräldrar år 2009/10, och av dem som påbörjade forskarutbildningen var siffran 72 procent.⁸ Detta går att jämföra med 23 procent i hela befolkningen. 2 procent av studenterna vid högskolor och universitet uppgav att de hade en funktionsnedsättning; motsvarande siffra för hela befolkningen är 14 procent.⁹

Läsåret 2008/09 hade 18 procent av studenterna utländsk bakgrund. Året efter vet vi inte, då varken SCB eller Högskoleverket har tagit fram några siffror på hur antagningen till de svenska högskolorna och universiteten ser ut när det gäller studenternas födelseland. Att statistik inte tas fram på det här området försvårar en diskussion om den sociala snedrekryteringen till högskolan. Det finns en risk att avsaknaden av siffror leder till att de politiskt antagna målen¹⁰ kring minskad social snedrekrytering hamnar i skymundan.

Förslag på lösningar:

-
- Förutsättningarna för att studera och de sociala trygghetssystemen måste utformas efter dagens studentgrupp – inte gårdagens.
 - Ett prioriterat område måste också kunna utvärderas. För att uppnå de politiska målen för antagningen från olika delar av samhället till högskolan, behövs statistik som är jämförbar över tid.
-

7 Högskoleverket Universitet och högskolor – Högskoleverkets årsrapport 2011 [Rapport] 2011.

8 SCB Statistiska meddelanden UF 20 SM 1003 [Online]. http://www.scb.se/Statistik/UF/UF0205/2009L10X/UF0205_2009L10X_SM_UF20SM1003.pdf

9 Funka nu [Online]. <http://www.funkanu.se/Design-for-alla/Tillganglighet/Statistik/>

10 Högskolelagen 1 kap. 5 §.

Förutsättningar att studera

Föregående kapitel visade att studenter i dag inte är en homogen, utan en heterogen grupp. Det gör det ännu viktigare att det finns en grundtrygghet när man studerar. I detta kapitel beskrivs de ekonomiska förutsättningar som finns för att studera i Sverige.

Sverige har ett omfattande socialförsäkringssystem. Här ingår bland annat sjukförsäkringen, föräldraförsäkringen och pensionssystemet. Bland annat har försäkringarna gemensamt att de bygger på den så kallade inkomstbortfallsprincipen. Det innebär att ersättningarna grundas på tidigare inkomst som också till grund för det arbetsgivaren har betalat in i försäkringspremier genom arbetsgivaravgifter. Arbetslöshetsförsäkringen fungerar inte enhetligt med de andra socialförsäkringarna, men spelar en viktig roll inom systemet. Studenter hamnar ofta i en gråzon i dessa försäkringar.¹¹

Socialförsäkringssystemet för studenter beskrivs i nästa kapitel. I detta kapitel beskrivs andra former av stöd som studenter har rätt till, oavsett om de har arbetat innan de började sina studier.¹²

Ett studiemedel att leva på?

Hösten 2011 tog 67 procent av de studerande i Sverige både studiebidrag och studielån.¹³ En stor andel av studenterna är alltså beroende av studiemedlet för att kunna studera. Samtidigt är det över 30 procent av de högskolestuderande som lever genom medel från sina föräldrar, arbete vid sidan av studierna, sparade pengar eller annan inkomst.¹⁴

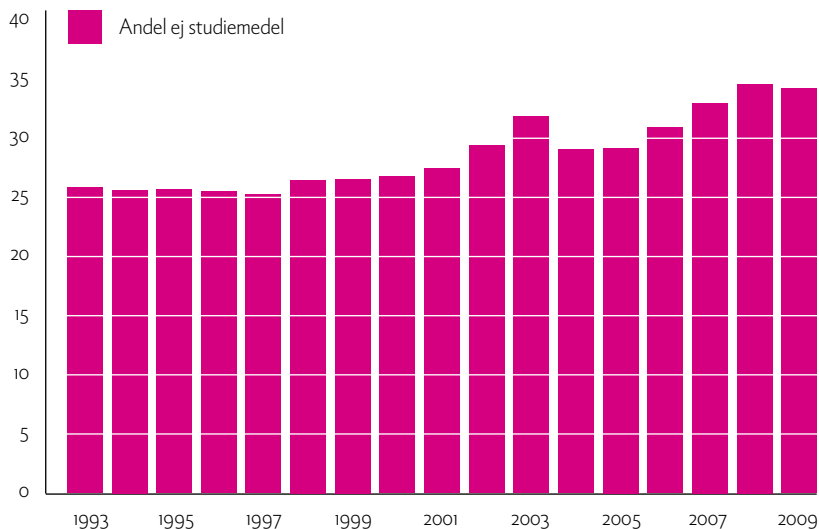
11 Saco Tryggare kan alla vara. Socialförsäkringarna för studenten, sid. 14. [Rapport] 2011.

12 Bostadsbidraget och försörjningsstödet är dock behovsprövade. Studiemedellssystemet har en gräns för hur mycket man får tjäna (fribeloppet); tjänar man mer än den summan påverkas studiemedelnivån.

13 Saco Tryggare kan alla vara. Socialförsäkringarna för studenten, sid. 15 [Rapport] 2011.

14 Saco Tryggare kan alla vara. Socialförsäkringarna för studenten, sid. 47. [Rapport] 2011.

Andel ej studiemedel Procent

Källa: Saco 2011, Tryggare kan alla vara

Studiemedlet för studier på högskolenivå ger möjligheten att studera heltid under 240 veckor motsvarande sex års studier.¹⁵ Den som studerar 2012 och tar fullt studiemedel för heltidsstudier får ut följande belopp:

	1 VECKA, KR	4 VECKOR, KR	20 VECKOR, KR
Bidrag	699	2 796	13 980
Lån	1 531	6 124	30 620
Totalt	2 230	8 920	44 600

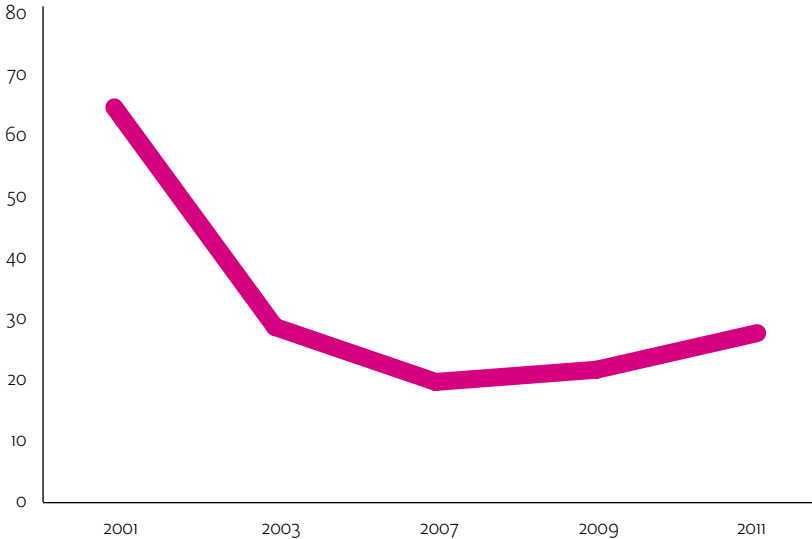
Källa: CSN 2012, Belopp heltidsstudier

Studiemedelnivån har länge släpat efter den samhällsekonomiska utvecklingen i övrigt. Föreningssparbankens institut för privatekonomi har visat att mellan 1989 och 2004 minskade konsumtionsutrymmet för studenter.¹⁶ Sveriges förenade studentkårer, SFS, presenterar i sin tur varje år en student-

15 CSN [Online] För information om grundläggande krav samt gällande regler för utländska medborgare, se www.csn.se.

16 Swedbank Pressmeddelande 2004 : Studentens standard kraftigt sänkt på 15 år. Nya förslag ger tveksamma effekter [Online] den 27 05 2012. http://www.swedbank.se/idc/groups/public/@i/@scall/@kp/documents/article/fm_49424.pdf

Andel som svarat "100 procent" eller "Över 100 procent" på frågan "I vilkenutsträckning täcks dina levnadsomkostnader av dina studiemedel?" Procent

Källa: CSN 2012, Studerandes ekonomiska och sociala situation 2011

budget, och enligt den senaste för 2012 fattas det 740 kronor för den genomsnittliga studenten varje månad.¹⁷ Institutet för privatekonomi, numera på Swedbank, visade i sin studentbudget 2012 annorlunda siffror och menade att det finns ett konsumtionsutrymme på 980 kronor. Men enligt Swedbank avgörs detta helt av om man får bostadsbidrag, vilket är behovsprövat årsvis och har en åldersgräns vilket gör det möjligt att söka för enbart en del av studentgruppen.¹⁸ Problemen med bostadsbidraget för studenter kommer att tas upp senare i detta kapitel.

Konsumentverket har också gjort en studentbudget och enligt den går en kvinnlig student 650 kronor back i månaden och en manlig student 1 000 kronor.¹⁹

Centrala studiestödsnämnden, CSN, kom i år med en stor rapport om de studerandes ekonomiska och sociala situation 2011. Grafen nedan är hämtad

17 Sveriges Förenade Studentkårer SFS Studentbudget 2012 [Online]. http://www.sfs.se/sites/default/files/sfs_studentbudget_2012.pdf

18 Swedbank och Sparbankerna Pressmeddelande 2012: Svårt att få ihop studentbudgeten utan bostadsbidrag [Online] den 27 05 2012 <http://feed.ne.cision.com/wpyfs/00/00/00/00/00/18/CE/B8/wkro001.pdf>

19 Konsumentverket Exempel på en studentbudget [Online] den 27 05 2012 <http://www.konsumentverket.se/privatekonomi/Livssituationer/Ekonomin-nar-du-studerar/Studentbudget/>

därifrån. Den visar andelen som svarat antingen 100 procent eller över 100 procent på frågan i vilken utsträckning studiemedlet täcker deras levnadsomkostnader.²⁰

I undersökningen ingick studerande på högskolenivå, inom yrkeshögskolan eller den kvalificerade yrkesutbildningen samt inom olika former av vuxenutbildning. Men grafen illustrerar ändå väl hur det ser ut för högskolestuderande. Av dem i undersökningen som hade både studiebidrag och studielån var det 34 procent som ansåg att studiemedlet täcker deras levnadsomkostnader.²¹ Det är alltså nära 70 procent av de högskolestuderande med studiemedel som anser att det inte täcker levnadsomkostnaderna.

Alla dessa undersökningar visar att ekvationen inte går ihop. Detta trots att studiemedlet har höjts de senaste åren.²² Även om de olika uträkningarna om studenternas budget inte kommer fram till samma siffror pekar de mot en gemensam tendens: att studiemedlet inte räcker. Bostadsbidraget är enbart sökbar vissa studenter och utan detta är studenternas utgifter högre än inkomsten i form av studiemedel.

Studiemedelssystemet är grundläggande för en högre utbildning för alla, och det är viktigt att det ligger på en nivå som täcker de levnadsomkostnader studenter har. Studiemedlet behöver därför höjas. Lånedelen och bidragsdelen bör också vara lika fördelade. Investeringen i högre utbildning sker ju av både individ och samhälle, eftersom båda parterna gynnas. Statens investering i högre utbildning är därmed stor och ett klokt studiestödssystem tar vara på denna investering. Dagens system med låg bidragsdel och hög lånedel leder till att en mycket stor del av kostnaden för studiestödet bärs av studenterna. Och det slår hårdare mot svagare socioekonomiska grupper då dessa är har en större kostnadskänslighet jämfört med starkare socioekonomiska grupper²³. Det innebär att den del av studiemedlet som ska höjas är bidraget, inte lånet.

I studiemedelssystemet finns det två lån en student kan söka vid vissa högre kostnader: tillägglån och merkostnadslån.²⁴ Tillägglånet kan sökas

20 CSN Studerandes ekonomiska och sociala situation 2011, sid. 15. [Rapport] 2012. Undersökningen baseras på studerande inom högskola, yrkeshögskola eller kvalificerad yrkesutbildning, samt olika former av vuxenutbildning.

21 CSN Studerandes ekonomiska och sociala situation 2011, sid. 16. [Rapport] 2012.

22 Regeringen Pressmeddelande2009:Högre studiemedel för Sveriges studenter [Online] <http://www.regeringen.se/sb/d/11325/a/131512>: CSN Studiemedlen och fribeloppet höjs [Online] den 27 05 2012 <http://www.csn.se/utbildningsanordnare-vagledare/nyhetsbrev/arkiv/1.6177>

23 Callender, C., & Jackson, J. Does the fear of debt constrain choice of university and subject of study? *Studies in Higher Education*, 33(4), 405–429. [Artikel] 2008.

24 CSN Hur mycket kan du få? [Online] den 27 05 2012 <http://www.csn.se/hogskola/hur-mycket-kan-du-fa>

av den som har arbetat före studierna, är över 25 år och har haft en viss lägsta inkomst kalenderåret innan studierna påbörjades. Merkostnadslån kan ges för vissa extra kostnader i anslutning till studierna. Viktigt att notera är att merkostnads- och tilläggslånen är just lån och alltså inte extra bidrag.

Tufft att vara förälder och studera

Studenter med barn kan även söka tilläggsbidrag. Det kan vårdnadshavare få till och med det kalenderhalvår barnet fyller 18, och kan sökas av studenter för de veckor man har studiemedel. Storleken bestäms av antalet barn och om man studerar på heltid eller deltid. Föräldrar som studerar heltid och har ett barn får exempelvis 528 kronor extra per fyra veckor.

Precis som alla andra i Sverige har studenter rätt till barnbidrag. Det betalas ut till det kvartal barnet fyller 16 år. Det finns olika regler för vem av föräldrarna som barnbidraget betalas ut till beroende på vem eller vilka som är vårdnadshavare.²⁵ Barnbidraget är skattefritt och räknas inte som inkomst. Det betyder att det inte påverkar vare sig eventuellt bostadsbidrag eller fribeloppet.

Barnbidraget är sparsamt om man ser till de ökade levnadskostnader det innebär att ha barn.²⁶ Med en inkomst på mindre än 9 000 kronor i månaden är det svårt för en student som inte har barn att klara sin budget. Med barn blir det förstås ännu svårare att få ekonomin att gå runt. Trots tilläggsbidrag och barnbidrag blir ekonomin väldigt tuff för studenter med barn. En rapport från CSN visar att både ensamstående och sammanboende med barn uppger att de har utgifter som ligger klart över nivån i studiemedlet. Detta gäller även dem som får tilläggslån och tilläggsbidrag.²⁷ Situationen för föräldrar som studerar visar tydligt vikten av att studiemedlet, och framför allt bidragsdelen, höjs. Att ha en familj ska inte vara ett hinder för att studera. Då krävs det att man slipper oroa sig för familjens ekonomi samtidigt som man måste fokusera på nästa tenta.

Arbete under studietiden ska vara ett val och inte ett tvång

En av regeringens åtgärder för att förbättra studenternas ekonomiska situation är att underlätta för arbete under studietiden. En åtgärd har då varit att höja fribeloppet. Studiemedlet är inkomstprövat, vilket innebär att den som tjänar mer än det så kallade fribeloppet får sänkt studiemedel. För 2012 var

25 Försäkringskassan Faktablad: Barnbidrag och flerbarnstillägg. 2011.

26 Konsumentverket Kostnader som barn har [Online] den 27 05 2012. <http://www.konsumentverket.se/Lattlast/Dina-pengar/Kostnader-for-att-leva-i-Sverige/Kostnader-som-kvinnor-har/>

27 CSN Studerandes utgifter – En kartläggning av högskolestuderandes månadsutgifter [Rapport] 2012.

fribeloppet för heltidsstudier räknat på 20 veckor per termin 70 400 kronor.²⁸ Inkomsten som kan påverka fribeloppet räknas på halvårsbasis: 1 januari till sista juni och 1 juli till sista december.

Fribeloppet höjdes 2010 och 2011.²⁹ I anslutning till budgetpropositionen för 2010 skrev regeringen att höjningen av fribeloppet var:

... [A]ngelägen av flera skäl. Det är en viktig princip att det ska löna sig att arbeta också för studerande. Höjningen kommer att ha särskilt stor betydelse för de studerande som inte har föräldrar eller andra närstående som kan hjälpa till med försörjningen under sommarmånaderna. Höjningen av fribeloppet har därmed också en tydlig rättviseprofil.³⁰

Det är en anmärkningsvärd syn. Studiemedlet är till för att ge möjligheten att studera heltid under 240 veckor, motsvarande sex års studier.³¹ Extraarbete ska således vara ett val och inget tvång. Men många studenter känner att de måste arbeta extra för att klara sin ekonomi. Enligt CSN säger runt en fjärdedel av studenterna i undersökningen att de arbetar för att över huvud taget täcka sina levnadskostnader.³² Samtidigt upplever nära en tredjedel av de studenter som extraarbetar att studierna påverkas negativt.³³ Det är enligt CSN också "betydligt vanligare" att studerande på avancerad studienivå arbetar än de på grundnivå.³⁴ CSN har också visat att höjningar av fribeloppet har gjort liten skillnad för hur många som arbetar.³⁵

Att fribeloppet påverkas av den inkomst som studenter kan få under sommarmånaderna juni, juli och augusti är problematiskt. Studiemedel betalas ut för de veckor då studier bedrivs och ger ingen heltidsförsörjning. Det finns få

28 CSN Beloppsblad 2012, Studiemedelsbelopp för studier i Sverige [Online] http://www.csn.se/polopoly_fs/1.6727!studiemedelsbelopp-sverige-2012.pdf

29 CSN Studiemedlen och fribeloppet höjs [Online] <http://www.csn.se/utbildningsanordnare-vagledare/nyhetsbrev/arkiv/1.6177>, Utbildningsdepartementet 2009, Höjda studiemedel och höjt fribelopp, Faktablad om budgetpropositionen 2009 [Online] <http://www.regeringen.se/content/1/c6/13/20/08/b626bd46.pdf>

30 Utbildningsdepartementet 2009, Höjda studiemedel och höjt fribelopp, Faktablad om budgetpropositionen 2009 [Online] <http://www.regeringen.se/content/1/c6/13/20/08/b626bd46.pdf>

31 CSN [Online] För information om grundläggande krav samt gällande regler för utländska medborgare, se www.csn.se.

32 CSN Studerandes ekonomiska och studiesociala situation 2011. Bilaga B – Tabeller [Rapport] 2012. Resultaten i tabeller med 20 grupper. Fråga 19: "Vilken är den främsta orsaken till att du arbetade vid sidan av dina studier under vårterminen 2011?" Av högskolestuderande med studiemedel hösten 2011: kvinnor 26 procent, män 19 procent.

33 CSN Studerandes ekonomiska och sociala situation 2011, sid. 74 [Rapport] 2012.

34 CSN Studerandes ekonomiska och sociala situation 2011, sid. 68 [Rapport] 2012.

35 CSN Sveriges studerande upplever att de fått bättre ekonomi [Online] den 27 05 2012. <http://www.csn.se/press/pressmeddelanden/1.7048>

möjligheter att leva på studiemedlet under sommarmånaderna. Alternativet som finns är att läsa sommarkurser. I dag finns det dock få relevanta kurser för de flesta examina. Samtidigt straffas de studenter som arbetar in mycket pengar under kort tid på sommaren hårt när fribeloppet påverkas av sommarmånaderna och dessutom räknas halvårsvis.

Det här sänder märkliga signaler. Få användbara sommarkurser och ett fribelopp som inte skiljer på sommarjobb och terminsjobb sätter studenter i en besvärlig situation för sin försörjning under sommaren. Finns inget annat alternativ kan en student söka försörjningsstöd, men kraven för att studenter ska få det under sommaren är ofta hårda. Mer om det nedan.

Ett system utan andrum

Genom studiestödspropositionen³⁶ infördes strängare regler för studiestödsutbetalningar. De nya reglerna innebär att den studerande måste ha studerat i normal takt för att kunna få studiemedel.³⁷ Detta är en betydlig åtstramning – tidigare beviljades studiemedel om det var sannolikt att studierna skulle fullföljas i normal takt. Dagens regler innebär däremot att det endast i några få fall kan göras undantag, till exempel om studenten drabbas av sjukdom eller dödsfall i familjen, eller vid allvarliga brister hos utbildningsanordnaren. Även reglerna för dispens har skärpts och blivit mycket strikta. Endast vid synnerliga skäl kan studiemedel ges för ytterligare veckor. Samtidigt har utbildningarna i många fall blivit längre, vilket betyder att studenter som exempelvis byter inriktning till en längre utbildning behöver söka dispens.

Återbetalningsreglerna som gäller från den 30 juni 2001 är också strängare än tidigare lånevillkor. När en student inte längre är registrerad på en kurs eller utbildning börjar återbetalningskravet att gälla. Återbetalningen baseras också på lånets storlek och inte på inkomst. Det går att ansöka om att få betala ett lägre årsbelopp med hänsyn till inkomst, men exempelvis kan den som lever på försörjningsstöd bli skyldig att betala av sitt lån med detta.

Det är uppenbart att rätten att till en andra chans inte finns för studenter i dag. Det finns alldeles för lite utrymme för att ta hänsyn till att studenten blir efter i sina studier, trots att det finns legitima orsaker. Studenter som väljer ett för tidskrävande ämne för sin uppsats, inser att de har valt fel utbildning eller ändrar studieinriktning straffas för detta, och riskerar att bli helt utan studiemedel. Dispensreglerna kan också medföra att en student tvingas att

36 Regeringen Proposition. 2009/10:141 Rättvist och effektivt – förändringar i studiestödssystemet [Proposition]2009.

37 Med normal takt menas minst 62,5 procent av heltid eller 37 högskolepoäng under det första året med studiemedel, och 75 procent eller 45 högskolepoäng per efterföljande år.

avsluta sin utbildning i förtid. I kombination med CSN:s regler om indraget studiemedel om studierna misslyckas, blir dispensreglerna en ytterligare sten på bördan. En student riskerar att förlora sin inkomst även om det bara återstår någon enstaka termin till examen. De nya återbetalningsreglerna slår också hårt mot dem som efter studierna inte hittar arbete. Många studenter känner inte till att de har rätt att kräva nedsättning av återbetalningskraven. Detta, tillsammans med övriga förändringar i det nya studiemedelssystemet, kan bidra till att allt fler studenter hamnar hos kronofogden med obetalda studieskulder.

Vi har alltså ett utbildningssystem med längre utbildningar och ett studiemedelssystem som kräver att vi klarar utbildningarna på kortare tid. Studenternas marginaler blir mindre, samtidigt som arbetsmarknaden kräver breda kunskaper från flera vetenskapsområden.

Reglerna behöver ses över. Studenter måste ha rätten att misslyckas för att sedan kunna lyckas. Reglerna slår ju i längden mot samhällsekonomin. En student som har en halv termin kvar av sin utbildning men inte blir klar på grund av indraget studiemedel gör det knappast bättre för någon, vare sig samhället eller sig själv.

De behovsprövade bidragen är inte anpassade för studentgruppen

Studiemedlet är centralt för att kunna finansiera sina studier i Sverige. Det finns dock även bidrag, utöver studiemedlet, som studenter precis som övriga i samhället har rätt till. Två av dessa bidrag är viktiga för studenters försörjning, men deras konstruktion försvårar för studenterna.

Bostadsbidraget

Bostadsbidraget är ett stöd som ges vid låga inkomster för att bidragstagaren ska ha råd med hyran. För att få det ska sökanden ha fyllt 18 men inte 29 år eller ha barn. Bostadsbidraget är inkomstprövat. I de fall bostadsbidrag har beviljats men totalbeloppet överstiger inkomstgränsen, kan bostadsbidraget sänkas eller behöva återbetalas. Bostadsbidraget prövas preliminärt utifrån förväntade inkomster. Till skillnad från fribeloppet räknas dessa per kalenderår. Av studiemedlet räknas 80 procent av studiebidraget som inkomst. Vilken inkomst som påverkar rätten till bostadsbidrag beror på om sökanden är ensamstående, sambo och har barn. Hur mycket bidraget blir beror också på bostadsstorlek och bostadskostnad.

Bostadskostnaden är den i särklass största utgiften studenter har. De studentbudgetar som tidigare nämnts räknar med att hyran för studenter

ligger på cirka 3 000 kronor.³⁸ Inkomstgränsen för att få bostadsbidrag är låg: för dem som bor själva utan barn minskas bostadsbidraget redan vid en årsinkomst på 41 000 kronor, och då ska dessutom 80 procent av studiebidraget räknas. Swedbank pekar i sin studentbudget på att inkomstgränsen för bostadsbidrag ligger kvar på 1996 års nivå.

Exempel, bostadsbidrag i kronor per månad, ensamstående:

HYRA/BOSTADSKOSTNAD KRONOR PER MÅNAD						
Bidragsgrundande inkomst/år	2 000	2 200	2 500	2 800	3 200	3 600
0–41 000	100	300	600	800	1 100	1 300
50 000	-	100	300	600	800	1 100
60 000	-	-	100	300	500	800
75 000	-	-	-	-	100	400
85 000	-	-	-	-	-	100

Källa: Försäkringskassan 2012

Tas fullt studiemedel ut för ett helår (40 veckor) blir 80 procent av bidraget 22 368 kronor. Det betyder att man i ett ensamhushåll utan barn endast får tjäna 19 000 innan bostadsbidraget påverkas.³⁹ För den som jobbar under sommaren är dessa summor inte svåra att komma upp till. Dessutom är det svårt att uppskatta inkomsten för ett helt kalenderår i förväg, speciellt om det är osäkert om man lyckas få ett sommarjobb. Osäkerhet om hur inkomsterna kommer se ut under året i samband med en oro för att kunna bli återbetalningsskyldig kan leda till att studenter inte vågar söka bidraget. Möjligheten att söka bostadsbidrag halvårsvis bör därför utredas.

Bostadsbidraget är i sin nuvarande form inte heller sökbart för alla studenter. Den innebär en särbehandling av de studenter som är 29 år och äldre. Frågan infinner sig: På vilket sätt skulle dessa studenter klara sig bättre utan bostadsbidrag bara för att de är äldre?

38 Swedbank och Sparbankerna Pressmeddelande 2012: Svårt att få ihop studentbudgeten utan bostadsbidrag [Online] den 27 05 2012 <http://feed.ne.cision.com/wpyfs/00/00/00/00/00/18/CE/B8/wkro001.pdf> Konsumentverket Exempel på en studentbudget [Online] den 27 05 2012 <http://www.konsumentverket.se/privatekonomi/Livssituationer/Ekonomi-nar-du-studerar/Studentbudget/>, Sveriges Förenade Studentkårer SFS Studentbudget 2012 [Online] http://www.sfs.se/sites/default/files/sfs_studentbudget_2012.pdf

39 Försäkringskassan Bostadsbidrag till unga utan barn, 2012

Försörjningsstöd

Försörjningsstödet är det som tidigare hette socialbidrag. Enligt socialtjänstlagen ska försörjningsstöd ges till den som inte själv kan tillgodose sina behov. För studenter kan detta bli verklighet under sommaren, då det nuvarande tvåterminsupplägget ger en lucka i försörjningen för heltidsstudenter som inte lyckas hitta sommarjobb.

Försörjningsstödet ska ge en skälig levnadsnivå och ska bestämmas utifrån en individuell behovsprövning i kommunerna. Vuxna studenter bör enligt Socialstyrelsens riktlinjer ”ha sin försörjning genom studiestödsformerna”.⁴⁰ En student kan dock efter en behovsprövning, där studiemedlet räknas in, anses vara berättigad till försörjningsstöd. En tillfällig hjälp kan även ges i väntan på att annan försörjning, till exempel studiemedel eller lön för feriearbete, ska betalas ut. Studenten är då i regel återbetalningsskyldig för denna hjälp.

Studenternas möjlighet till försörjningsstöd varierar avsevärt mellan olika kommuner.⁴¹ I vissa kommuner har det varit brukligt att inte bevilja försörjningsstöd till sökande vars partner är studerande, därför att den studerande partnern anses ha försörjningsplikt och därför bör avsluta sina studier och skaffa ett jobb i stället. Studiemedlen anses även i vissa kommuner täcka studentens kostnader under hela året. Detta är anmärkningsvärt, eftersom studiemedel enbart betalas ut under terminer och om studenten inte läser sommarkurs inte sträcker sig över sommarmånaderna.

Försörjningsstöd är och ska inte primärt vara utformat för att försörja studenter under sommaren. Studenters inkomstproblem vid arbetslöshet eller avsaknad av relevanta sommarkurser är tidsbegränsade samtidigt som försörjningsstödet behovsprövning förutsätter att studenten inte har några tillgångar att realisera. Arbetslöshet under sommaren kan därför tvinga en student att sälja exempelvis bostadsrätt eller dator för att vara berättigad till försörjningsstöd; något som inte uppmuntrar fortsatta studier. Det behövs fler relevanta extrajobb och sommarkurser för att trygga studenters försörjning under sommaren men försörjningsstöd måste finnas som ett sista skyddsnet för studenter som för alla andra och möjligheten till stöd får inte variera mellan kommuner. Mer om sommarens arbetslöshet i kapitlet om socialförsäkringar för studenter och avsnittet om arbetslöshet på sommaren.

40 Socialstyrelsen Ekonomiskt bistånd. Stöd för rättstillämpning och handläggning av ärenden i den kommunala socialtjänsten, sid. 104. [Bok] 2003.

41 Studiesociala kommittén Stärkt stöd för studier – tryggt, enkelt och flexibelt, sid. 479f [Bok] – Stockholm: Statens offentliga utredningar, 2009. Vol. 2009:28

Förslag på lösningar:

- Heltidsstudier ska gå att bedriva på heltid. Höj studiemedlet så att det motsvarar en students levnadskostnader.
 - Fördela studiemedlet så att det utgörs av hälften lån, hälften bidrag.
 - Inkomst under juni, juli och augusti ska inte påverka fribeloppet.
 - Reglerna för dispens och återbetalning i studiemedelssystemet måste ses över så att de fungerar med utbildningarnas utformning och längd.
 - Höj inkomstgränsen för bostadsbidrag.
 - Slopa åldersgränsen för bostadsbidrag.
 - Utredd möjligheten att pröva bostadsbidraget halvårsvis
 - Tydliggör praxis för försörjningsstöd för studenter.
-

Socialförsäkringssystemet för studenter

Förra kapitlet visade på problem i både studiestödssystemet och vissa av de behovsprövade bidragen, som försvårar för studenter att studera och avsluta sin utbildning i tid. Detta kapitel behandlar de inkomstbaserade socialförsäkringarna. Här består systemet av ett lapptäcke av särlösningar för de studenter som inte har arbetat innan studierna.

Med socialförsäkringar menas i allmänhet det försäkringssystem som garanterar en grundläggande ekonomisk trygghet vid sjukdom, föräldraskap och arbetslöshet. Studenter omfattas dock inte av dessa socialförsäkringar på samma vis som arbetstagar.

Sjukförsäkringen

Syftet med sjukförsäkringen är att vara en inkomstförsäkring då arbetsförmågan tillfälligt är nedsatt samt att vara en omställningsförsäkring när arbetsförmågan förväntas vara nedsatt permanent.⁴² Om studiestödet är en inkomst eller inte kan diskuteras. Det viktiga är att sjukdom leder till att man tar färre högskolepoäng och på så sätt minskar vinsten av den investering studenten och samhället gör genom högre utbildning. Studentgruppen är ung, vilket innebär ett lägre sjuktal jämfört med resten av befolkningen. Studenter är dock inte vaccinerade mot sjukdom eller arbetsskador, och behöver ett skyddsnät även under vägen ut på arbetsmarknaden.

I dag kan studenter få sjukersättning enligt två olika principer, beroende på om de har förvärvsarbetat innan studierna eller inte. I systemet som helhet finns många problem.

Studenter som arbetat innan studier

Om en student har arbetat innan den inledde sina studier och har en så kallad sjukpenninggrundande inkomst (SGI) kan denna hållas vilande under studietiden. Den kan inte nyttjas under studietiden, men när studenten har avslutat sina studier behöver den inte arbeta upp sin SGI på nytt. Villkoren

42 Saco Tryggare kan alla vara. Socialförsäkringarna för studenten [Rapport] 2011.

för detta är dock att Försäkringskassan fastställer en vilande SGI i samband med övergången till studier, samt att studenten studerar med studiemedel. En enda vecka utan studiemedel gör att SGI:n faller bort. Avgörande för om SGI:n är skyddad eller inte blir alltså inte att studenten studerar utan att den får studiemedel. Detta gäller även den student som inte lyckas ta tillräckligt med poäng och på så sätt blir av med sitt studiemedel.

Detta rimmar illa med det nya studiemedelsystemets ambitioner om att möjliggöra ett flexibelt användande av studiemedelsveckorna. Tanken är att studenten själv ska få välja om den vill ta studiestöd eller skuldsätta sig. För den som har arbetat innan studierna är detta i dag inte möjligt utan att förlora sin inarbetade SGI.

I dagens lagstiftning finns dessutom tolkningsutrymme kring vad avbrutna studier innebär. Är sjukdomen i sig ett avbrott eller måste studenten avbryta sina studier helt för att få tillgång till sin vilande SGI?

Studenter som har arbetat vid sidan av studierna och studerar med studiemedel kan också få en särskild studietids-SGI fastställd under studietiden, som baseras på inkomster vid sidan av studierna eller vid lov. Vid sjukdom kan den som är timanställd få timberäknad sjukpenning de första 14 dagarna. Därefter beräknas ersättningen per kalenderdag. Trygghet för den tid studenten ägnar åt extraarbete är viktigt och bör bevaras.

Sjukförsäkringen inom studiemedelsystemet

För arbetstagare är arbetsgivaren skyldig att betala sjuklön de 14 första dagarna. Den första dagen är en karensdag utan lön och efter en vecka kan arbetsgivaren kräva ett läkarintyg. Den 14:e dagen anmäler arbetsgivaren till Försäkringskassan som då tar över och utreder rätten till sjukpeng.

En student som blir sjuk och inte har någon inarbetad SGI får inte ersättning från Försäkringskassan utan från CSN. Studenten måste dock anmäla sig till Försäkringskassan och efter åttonde dagen krävs läkarintyg. Från första dagen som sjukanmäld och 30 dagar framåt betalas studiemedlet ut som vanligt fast utan poängkrav. Från den 31:a dagen och framåt efter anmäld sjukdom försvinner återbetalningskravet.

För studenter är antalet karensdagar 30. Till skillnad från en arbetstagare får studenten ersättning från första dagen utan poängkrav, men denna ersättning består av lånade pengar som dessutom gör att studenten blir av med studiemedelsveckor för framtida studier. Karenstidens effektivitet i sjukförsäkringssystem är omdiskuterad; 30 dagar är oavsett vilket väldigt lång tid. Framför allt för de studenter som inte anmäler sin sjukdom till Försäkringskassan i tid. En elak, långdragen influensa kan ju börja som en förkylning som aldrig vill gå över.

Det andra stora problemet är de perioder då studenten inte ansökt om studiemedel, till exempel sommaruppehållet, då ingen ersättning betalas ut. Detta gör att under en långdragen sjukskrivning får studenten enbart ersättning under terminerna – trots oförmåga att få annan inkomst under sommarmånaderna.

Ett tredje problem rör dagens avsaknad av rehabiliteringsmöjligheter och deltidssjukskrivning. För en student finns i dag ingen möjlighet till deltidssjukskrivning. För att inte gå miste om sin rätt till avskrivning av studiemedlet måste studenten därför vara säker på att orka studera på heltid. Det är inte möjligt att få studiemedel för sjukdom på deltid och vanligt studiemedel samtidigt. Detta kan leda till att studenten är borta från studierna längre än vad den egentligen behöver. I stället skulle det vara önskvärt att studenten kunde börja studera på deltid för att känna efter hur det går och sedan trappa upp studietakten efter hand.

Möjlighet till deltidssjukskrivning vore fördelaktigt även ur rehabiliteringssynpunkt. Många sjukdomar, exempelvis de psykosociala, är svåra att rehabilitera om arbetsförmågan inte får trappas upp successivt. I och med att det i dag inte går att sjukskriva studenter på deltid är det allt eller inget som gäller. Detta kan innebära en onödigt lång sjukskrivning men i värsta fall också att studenten avbryter studier den annars skulle ha kunnat slutföra.

Dessutom bör lärosäten och utbildningsanordnare få ett motsvarande rehabiliteringsansvar som arbetsgivare. Rehabiliteringsinsatserna för studenter är i dag bristfälliga. Att möjliggöra deltidssjukskrivning blir enbart ett slag i luften om inte utbildningsanordnaren möter upp med individuella studieplaner, studievägledning och en ökad satsning på studenthälsan. Detta kräver ökade resurser till universitet och högskolor så att denna insats inte gröper ur resurser till annat.

Ett sjukskrivningssystem för studenter med studiemedel har dock ett stort problem: Det omfattar enbart två av tre studenter. I dag försörjer sig en tredjedel av studenterna på ett annat sätt än genom studiemedel.⁴³ Alla studenter, oavsett om de tar studiemedel eller inte, kan missa högskolepoäng vid sjukdom som då fördröjer examen. Ett trygghetssystem måste skydda de studenter som studerar och inte dem som tar bidrag och lån av staten.

Vårt huvudförslag är därför att inkludera studenter i sjuk- och föräldraförsäkringen genom att heltidsstudier ger en SGI motsvarande 90 procent av fullt studiemedel. SGI:n bör ses som en försäkring för de minskande antalet tagna högskolepoäng under frånvarotiden vilka leder till en framtida in-

43 Saco Tryggare kan alla vara. Socialförsäkringarna för studenten, sid. 15. [Rapport] 2011.

komstförlust. Om socialförsäkringarna för studenter fortsätter i studiestödssystemet måste dock de förändringar ske som vi beskrivit ovan. Förändringarna kring karenstid, deltidssjukrivning samt rehabilitering har även föreslagits av CSN.⁴⁴

Föräldraförsäkringen

Tanken med föräldraförsäkringen är att uppmuntra och underlätta familjebildning. De tilläggsbidrag för föräldrar som finns inom studiestödssystemet beskriver vi i föregående kapitel. Här diskuterar vi studenters tillgång till föräldrapenning, tillfällig föräldrapenning och graviditetspenning.

Föräldrapenning

Föräldrapenning får föräldrar som ett ekonomiskt stöd när de vårdar barn. Föräldrar har rätt till föräldrapenning när ett barn föds eller adopteras.⁴⁵ Ersättningen för studenter beror på om de har kvalificerat sig för en SGI eller inte. Den vilande SGI:n har samma problem inom föräldraförsäkringen som inom sjukförsäkringen. Att den vilande SGI:n enbart skyddas vid uttag av studiestöd och inte i och med studierna i sig är lika orimligt inom föräldraförsäkringssystemet som sjukförsäkringssystemet. Det borde vara studierna i sig som skyddar SGI:n, inte att studenten lånar pengar från staten. En student kan även, precis som inom sjukförsäkringssystemet, få en studietids-SGI om den arbetar under studierna.

De studenter som inte har en SGI får ersättning enligt föräldrapenningens grundnivå. I dag ligger denna grundnivå på 180 kronor om dagen. Detta motsvarar strax över 4 000 kronor efter skatt i månaden. Då det fulla studiemedelsbeloppet är närmare 9 000 kronor innebär detta mer än en halvering för den som blir förälder.⁴⁶ Detta bör jämföras med en förvärvsarbetare som får 80 procent av sin lön vid föräldraledighet.

Som vi skriver i kapitlet "Förutsättningar att studera" visar en rapport från CSN att både ensamstående och sammanboende med barn uppger att de har utgifter som ligger klart över nivån i studiemedlet, även om de får tilläggsbidrag och tilläggsbidrag.⁴⁷ En halvering av denna inkomst gör inte direkt livet enklare.

44 CSN Uppdrag att se över bestämmelserna om studiemedel under sjukdom [Rapport] 2012

45 Försäkringskassan[Online]. www.forsakringskassan.se

46 Siffran är baserad på följande antagande: Individens tar föräldrapenning under ett års sammanhållen tid, ingen övrig inkomst, ett grundavdrag enligt 2011 års bestämmelser på 22900 kr, kommunalskatt på 31,55 %. Detta ger 4 349 kronor/månad.

47 CSN Studerandes utgifter. En kartläggning av högskolestuderandes månadsutgifter [Rapport] 2010.

Trots att grundbeloppet i föräldraförsäkringen har höjts under de senaste åren är det fortfarande mycket lågt. Detta är ett starkt argument för att studierna i sig borde vara sjukpenninggrundande. Vårt förslag på ett schablonbelopp motsvarande 90 procent av studiemedlet skulle då ge en student strax över 8000 kronor istället för dagens 4000 kronor i föräldrapenningen. Föräldraskap bland studenter blir allt vanligare ju äldre och mer heterogen studentgruppen blir. Föräldraförsäkringslösningar för studenter bör därför uppmuntra och underlätta familjebildning i samma grad som för förvärvsarbetare.

Dessutom är dagens regler, precis som de för sjukskrivning, alldeles för dåligt kommunicerade. I dag finns ingen myndighet som har ansvar för att ge samlad information utan uppdraget att nå ut med information om studenters socialförsäkringssystem ligger delat på CSN och Försäkringskassan. Studenten blir hänvisad att ringa till olika handläggare som ofta ger olika besked, precis som i exemplet nedan. Rättssäkerheten är svag, och det krävs mycket energi för att hitta rätt och reda ut begreppen. Något som man saknar vid sjukdom eller precis efter att ha fött barn.

CSN och Försäkringskassans hemsidor kommunicerar ofta förbi varandra.

Från CSN:s webbplats.

Kan jag få studiemedel samtidigt som jag har föräldrapenning?

Svar:

Du kan få studiemedel för samma tid som du får föräldrapenning. Föräldrapenning är en inkomst och reglerna för fribelopp gäller därför.

Det är däremot inte säkert att du kan få föräldrapenning samtidigt som du studerar. Det bör du alltid kontrollera med Försäkringskassan.

Från Försäkringskassans webbplats:

Hel föräldrapenning kan i regel inte betalas ut om du deltar i bundna heltidsstudier. I likhet med andra föräldrar ska den studerande föräldern ha hand om sitt barn för att ha en egen rätt till föräldrapenning. Kontakta Försäkringskassans Kundcenter för att reda ut vad som gäller för dig.

Tillfällig föräldrapenning

I dag kan tillfällig föräldrapenning betalas ut vid vård av sjukt barn, eller vid tillfällig sjukdom hos barnets ordinarie vårdnadshavare, fram till dess att barnet fyller tolv år. Ersättningen är 80 procent av SGI:n. En students vilande SGI kan i de fallen aktiveras, men först om studierna har avbrutits eller slutförts. De studenter som har arbetat vid sidan av studierna kan i vissa fall överlåta en föräldrapenning baserad på studentens upparbetade SGI.

Studenter kan behålla studiemedlen vid vård av barn i upp till 24 veckor per år och barn. Efter den 31:a dagen skrivs lånen av. Här finns samma problem som vid sjukdom: att studenten måste ha studiestöd och att karenstiden är 30 dagar.

Att föräldrapenningen när man vårdar ett sjukt barn ligger inom studiestödet gör också att studenter inte kan överlåta sin tillfälliga föräldrapenning. Det är ännu ett starkt argument för att göra studierna i sig sjukpenninggrundande då att studera innebär många obligatoriska eller andra viktiga moment som föreläsningar, tentor eller praktisk undervisning. Risken att behöva förlänga eller i värsta fall avbryta studier på grund av att livet inte går ihop är utan möjlighet till att kunna överlåta tillfällig föräldrapenning överhängande.

Arbetstagare kan ta föräldrapenning på deltid för att dela på vårdnaden av ett sjukt barn. Detta går inte heller i dagens studiestödssystem. Om föräldrapenningen för studenter fortsätter att vara en del av studiestödet måste det gå att ta ut studiestöd för vård av barn även på deltid.

Graviditetspeng

Blir arbetet för tungt som gravid kan man i Sverige få graviditetspenning, en ersättning som inte tar dagar från föräldrapenningen. Graviditetspeng tar de flesta ut nära förlossningen, för sin egen och barnets hälsa. Denna möjlighet finns inte heller för studenter. De flesta utbildningar är inte hälsofarliga under graviditeten men de finns. Exempelvis är de blynivåer som konststudenter arbetar med högre än gränsvärdet för gravida. Rimligt vore därför att även dessa studenter får rätt till graviditetspeng.

Förslag på lösningar:

- Knyt rätten till vilande SGI till studierna, inte till studiemedlet.
 - Inkludera studenter i sjuk- och föräldraförsäkringen genom att heltidsstudier ger en SGI motsvarande 90 procent av fullt studiemedel. SGI:n bör ses som en försäkring för de minskande antal tagna högskolepoäng under frånvarotiden vilka leder till en framtida inkomstförlust
 - Tydliggör informationsansvaret kring socialförsäkringar för studenter. I dag tar ingen myndighet det övergripande ansvaret
 - Sänk karenstiden vid sjukdom; 30 dagar är orimligt lång tid.
 - Inför en möjlighet för studenter att återgå till studierna stegvis genom deltidstudier och deltidssjukskrivning.
 - Ge lärosätet eller utbildningsanordnaren ett motsvarande rehabiliteringsansvar som gäller för arbetsgivare. Med detta måste ökade resurser följa för att utbildningsanordnaren ska kunna möta upp med bland annat individuella studieplaner, studievägledning och en ökad satsning på studenthälsan.
 - Sänk karenstiden för studiestöd till föräldrar hemma med sjuka barn; 30 dagar är orimligt lång tid.
 - Inför en möjlighet för studenter att dela på vården av ett sjukt barn genom deltidsföräldrapenning för vård av sjukt barn inom studiemedelsystemet.
 - Gravida studenter med tung praktik eller som är i kontakt med farliga ämnen under utbildningen ska ha rätt till graviditetspeng.
-

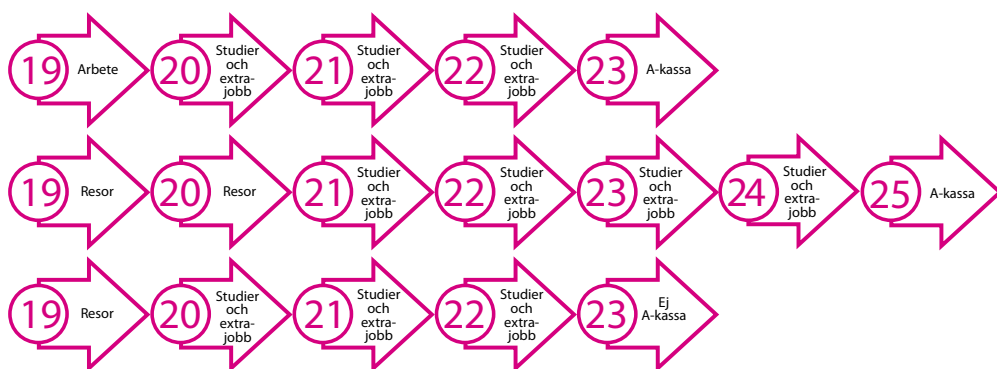
Arbetslöshetsförsäkringen

Till sjukförsäkringen och föräldraförsäkringen kvalificerar försäkringstagaren sig genom sin inkomst. Den som saknar inkomst får en grundpenning. Studenter som inte har arbetat innan eller under studierna får sin ersättning inom studiestödet vars brister vi har diskuterat ovan. Arbetslöshetsförsäkringen skiljer sig: Studenten måste ha haft ett jobb tidigare för att kunna få ersättning. Den student som saknar tidigare anställning är alltså utesluten. Det leder till att man utestängs från rätten till ersättning.

KTH
VETERINÄR
OCH KONST

Den överhoppningsbara tiden – skillnad på studietid och studietid?

Källa: Saco 2011, Tryggare kan alla vara

För att kvalificera sig till ersättning måste man uppfylla ett så kallat arbetsvillkor. Detta innebär förenklat att individen ska ha arbetat minst halvtid i minst ett halvår innan arbetslösheten. För den som uppfyller arbetsvillkoret finns ett grundbelopp. Storleken på detta bestäms av hur mycket man har arbetat innan och uppgår till max 320 kronor per dag.

För att få rätt till inkomstrelaterad ersättning måste individen dessutom ha varit medlem i en a-kassa under tolv månader. Den inkomstrelaterade ersättningen utgår både från hur mycket individen har arbetat innan och hur mycket individen har tjänat. Takbeloppet är 680 kronor per dag. Vilken a-kassa man kan söka medlemskap i beror på vilket verksamhetsområde man har arbetat eller arbetar inom. Kravet är dock att man har arbetat i Sverige tidigare. Studenter som inte har arbetat innan studierna kan gå med i AEA om studenten läser en utbildning som överstiger 180 högskolepoäng.

För den student som har arbetat innan kan studietiden ses som överhoppningsbar tid. Här finns ett komplicerat regelverk. Arbetslöshetsersättningen betalas enbart ut om den sökande är över 25 år vid avslutade studier eller har arbetat minst fem månader innan studierna påbörjades och den överhoppningsbara tiden är max fem år. Detta ger en orättvisa mellan studenter födda olika tider på året och premierar den som förlänger studierna med mycket extrajobb under studietiden samt påbörjar studierna sent.

Bolognaprocessen, som vi beskriver nedan, har dessutom lett till att allt fler utbildningar blir fem år. En missad terminstenta i slutet av utbildningen kan alltså leda till att ens upparbetade arbetsvillkor försvinner.

Något som kan slå onödigt hårt mot en enskild student. Rimligare än dagens system vore att antalet år matchar antalet år en student kan beviljas studiemedel för, alltså sex år.

Sommarens arbetslöshet – fler måste ta ansvar

I kapitlet "Förutsättningar att studera" skriver vi om studiemedlet. I Sverige betalas detta enbart ut då studier bedrivs till skillnad från exempelvis Danmark där studiestöd betalas ut året runt⁴⁸. De veckor på året studenten inte är inskriven på en kurs eller ett program lämnas ingen ersättning.

Varje sommar drabbas många studenter alltså av två månaders arbetslöshet. De nuvarande reglerna för studenter i a-kassan är då alltför hårda med tanke på hur verkligheten ser ut.

Villkoren för att få arbetslöshetsersättning är att man är inskriven på Arbetsförmedlingen och är beredd att anta ett erbjudet arbete med vissa undantag.⁴⁹ En student som har arbetat innan studierna kan dock inte få ersättning under sommaren. Studierna måste också vara helt avslutade för att en student ska få rätt till ersättning. En regel som för det första är svårtolkad: Vad innebär begreppet "helt avslutade"? Hur långt måste ett studieuppehåll vara och hur räknas resttentor? För det andra leder denna regel till att studenten faller mellan två system.

Tanken med att studierna ska vara avslutade är att man inte ska kunna få två olika ersättningar samtidigt. Exempelvis ska det inte gå att få både föräldrapening och a-kassa. Detta gäller alltså även studiemedel och a-kassa. Skillnaden är dock att studiemedel till skillnad från andra försäkringar och bidrag inte betalas ut året runt. Studiemedel betalas enbart ut om studenten studerar, och utan studier på sommaren är studenten utestängd från båda systemen.

Att lösa problemet med ersättningen för sommarens arbetslöshet för studenter inom arbetslöshetsersättningen är svårt så som reglerna är utformade i dag. Problemen är dock stora och måste lösas. Det kommunala försörjningsstödet får enbart vara en sista utväg då detta inte är eller ska vara utformade för studentgruppen. Det måste istället skapa fler relevanta sommarkurser och näringsliv och det offentliga skapa fler relevanta sommarjobb.

I Sverige har vi ett tvåterminssystem. I 2007 års högskolereform antogs en ny utbildnings- och examensstruktur i enlighet med Bolognaprocessen. Bolognaprocessen är ett samarbete mellan 29 europeiska länder för att främja rörlighet, anställningsbarhet och Europas konkurrenskraft som utbildnings-

48 SU - Statens Uddannelsesstøtte [Online] www.su.dk

49 Arbetsförmedlingen[Online] den 27 05 2012. <http://www.arbetsformedlingen.se/For-arbetsso-kande/Stod-och-service/Ersattning-vid-arbetsloshet/Villkor.html>

område.⁵⁰ 2007 års högskolereforms tolkning av Bolognaregelverket gör att delar av studentrörelsens krav på treterminssystem är svårgenomförbara, då våra 20 veckor långa terminer ska motsvara 30 ECTS-poäng per termin.⁵¹ Kravet på fler relevanta sommarkurser lever dock fortfarande. I dag är det ett stort problem att även om en student vill studera på sommaren finns det få relevanta sommarkurser att läsa. Studenten kan alltså inte välja att förkorta sin utbildning och samtidigt ha en försörjning under sommaren.

Det behövs också fler relevanta extra- och sommarjobb. Näringsliv och det offentliga kan inte anklaga högre utbildning för att utbilda för fel saker om de inte är närvarande under utbildningens gång. Dels genom att tillsammans med parterna förbättra nuvarande kollektivavtal för att skapa fler sommar- och extrajobb för studenter. En viktig pusselbit för sommarens arbetslöshet och ett bra sätt för företag och studenter att skapa kontakt för framtiden.

Men näringsliv och det offentliga måste också vara närvarande på våra lärosäten. Det behövs mer arbetslivsanknytning inom högre utbildning som kommer alla studenter till del. Oavsett om man har förmåga att arbeta vid sidan av studierna eller ej. Ansvaret för arbetslivsanknytning kan inte enbart läggas på studenten utan både samhälle och akademien har ett delat ansvar. Det behövs fler praktikkurser på akademisk nivå, mer gästföreläsningar och bättre studie- och yrkesvägledning på högskolor och universitet. God handledning är kostsamt och en lyckad praktikplats kräver att både akademi och samhälle tar ett gemensamt ansvar.

Matchningen på arbetsmarknaden för studenter efter examen måste lösas

Regeringen avskaffade 2007 det så kallade studerandevillkoret.⁵² Villkoret innebar att en student efter avslutade studier kunde kvalificera sig till grundbeloppet i arbetslöshetsförsäkringen. Det vill säga arbetslösa studenter kunde få rätt till grundersättning genom att de hade studerat och inte genom att de uppfyllde arbetsvillkoret. Förutsättningen för att studenten skulle få rätt till ersättning via studerandevillkoret var en karenstid på tre månaders arbetslöshet samt att studenten uppfyllde grundvillkoren för arbetslöshetsförsäkringen kring arbetsvilja och aktivt jobbsökande.

Studerandevillkoret hade sina problem med lång karenstid. Ett återinfö-

50 Regeringen [Online] den 27 05 2012 <http://www.regeringen.se/sb/d/9267>

51 Europeiska kommissionen [Online] http://ec.europa.eu/education/lifelong-learning-policy/doc/ects/guide_en.pdf

52 Regeringen Proposition 2006/07:15 En arbetslöshetsförsäkring för arbete [Proposition]2006.

rande vore därför inte någon bra lösning. Däremot är det problem kvar som studerandevillkoret var tänkt att lösa. Och det är kostsamt.

Arbetslöshetssiffrorna hos personer med högre utbildning är väsentligen lägre än hos dem med lägre utbildning. 2008 var arbetslösheten hos högskoleutbildade 3 procent enligt Statiska centralbyråns arbetskraftsundersökningar.⁵³ Problemet för nyexaminerade är inte i första hand att de går utan jobb. Problemet är att de får fel jobb.

Matchningen på arbetsmarknaden för akademiker, alltså passningen mellan akademikers kvalifikationer och de krav deras jobb ställer på dem, är inte bara viktig för individen utan även samhället. En god matchning leder till bättre betalda jobb, vilket skapar förutsättningar för en högre tillväxt och en större skattebas. Forskning visar att en dålig matchning för akademiker tidigt i karriären straffar sig i deras löneutveckling genom hela deras yrkesliv.⁵⁴ En god matchning leder även till en effektivare arbetsmarknad med rätt utbildade personer på rätt plats. Samhället har alltså ett starkt intresse av att investera i att akademiker får en god matchning på arbetsmarknaden direkt efter avslutade studier. Även individen har en stor vinst i att få rätt jobb snabbt då forskning visar att signalvärdet av arbetslöshet i början av karriären har negativa effekter under lång tid.⁵⁵ Någon form av matchningsstöd måste alltså till. Detta kan exempelvis ske genom riktade förmedlingsinsatser och en inkomstgaranti under en övergångsperiod efter studietiden.

Förslag på lösningar:

- Gör om reglerna för överhoppningsbar tid i arbetslöshetsförsäkringen. Ta bort ålderskravet på 25 år, och öka antalet överhoppningsbara år från fem till sex så att de matchar antalet år med studiemedel.
 - Inrätta fler relevanta sommarkurser
 - Näringsliv och det offentliga måste ta ansvar; det behövs fler relevanta sommarjobb.
 - De problem med matchning på arbetsmarknaden som studerandevillkoret försökte lösa finns fortfarande. Ett matchningsstöd mellan studier och arbetsliv måste skapas.
-

53 Högskoleverket Högskoleverkets årsrapport 2009, sid. 66 [Rapport] 2009.

54 Thålin, M. och Korpi, T. Skill mismatch, wages, and wage growth: Overeducation in Sweden, 1974–2000. Stockholm: SOFI [Rapport]. 2006

55 Gartell, Marie. "Har arbetslöshet i samband med examen från högskolan långsiktiga effekter?", rapport 2009:8, IFAU [Rapport].2009.

**20% av alla
studenter har barn**

Genomströmningen och de bortglömda utredningarna

De tidigare kapitlen har behandlat den förändrade studentgruppen och hur de ekonomiska förutsättningarna för att studera samt socialförsäkringarna för studentgruppen inte har anpassats till dessa förändringar. Samtidigt talar den demografiska utvecklingen sitt tydliga språk. Allt färre unga ska försörja allt fler äldre och frågan kring höjd pensionsålder finns på dagordningen. Det är därför dags att även börja prata om inträdet på arbetsmarknaden. Här finns många viktiga frågor för ungdomsgruppen generellt, och i denna rapport har vi valt att fokusera på genomströmningen i högre utbildning.

I regeringens vårbudget 2012 var tidigare inträde på arbetsmarknaden ett huvudämne. Stor fokus lades vid den svenska genomsnittliga examensålder från universitet och högskola som är 29,5 år. En ålder som är en de högsta inom OECD⁵⁶. Regeringens lösningsförslag i denna budget fokuserade kring tidigare antagningsålder till högre utbildning.

Vi menar att genomströmningsdebatten måste ses i ett helhetsperspektiv. Mycket tyder på att vårt sätt att mäta genomströmning inte ger en korrekt bild och det finns starka faktorer som förlänger utbildningen och att detta problem är allvarligare än att antagningsåldern är hög.

Mäter vi rätt saker?

2010 gav Högskoleverket ut Orsaker till studieavbrott. Denna rapport bygger på Mått för genomströmning i utbildning på grund- och avancerad nivå. Båda dessa två rapporter bygger på att genomströmningen bestäms genom att mäta hur lång tid det har tagit för studenten att få ut sitt examensbevis – ett mått som går att diskutera.

Först och främst bör diskuteras om vi mäter rätt saker. Studierna visar att det endast är i yrkesutbildningar som leder till legitimationsyrken där examensfrekvens är ett rättvisande mått på genomströmning.⁵⁷ I dessa yrken

56 Långtidsutredningen 2011 – LU 2011, Bilaga 3 Vad förklarar svenska universitetsstudenters höga examensålder. Sid 179 [Bok] – Stockholm: Statens offentliga utredningar, 2011. Vol. 2011:11.

57 Högskoleverket Mått för genomströmning i grund- och avancerad nivå (2009:29 R) [Rapport] 2009.

kvävs examensbevisen för att få sin legitimation. I de flesta andra yrken är det upp till arbetsgivaren att kräva eller inte kräva ett examensbevis. Examensbevis är inte heller något som kommer på posten den dagen utbildningen är slut, utan det krävs att studenten aktivt begär ut sitt bevis. Det är något många studenter inte känner till.

En annan studie visar att det främst är formell examen vid våra äldre lärosäten som ger en reell löneökning. Det gör att det i Sverige finns en hög andel studenter som väljer att avsluta sina studier i förtid. Även om denna grupp får ett jobb motsvarande sin akademiska kompetens kan de hamna i kontrollgruppen utan högre utbildning om skiljemåttet är formell examen eller ej. Något som gör att våra siffror på genomströmningen i högre utbildning i förhållande till studenter med rätt kompetens tillgängliga för arbetsmarknaden blir missvisande.⁵⁸

Regeringen använder måtten inträdes- och examensåldrar då Sveriges siffror då blir jämförbara med andra länder i OECD. Långtidsutredningen 2011 använde också dessa mått och presenterade siffror om att varje år av uppskjuten examen leder sammantagna kostnader för individen och samhället som enligt utredningen motsvarar vad en heltidsanställd lågavlönad person tjänar.⁵⁹ Studenter och samhälle vinner på en snabb genomströmning i högre utbildning. Men att enbart fokusera på ett tidigt inträde är fel väg att gå.

Dels så visar CSN att ju äldre studenterna är, desto lägre utbildningsnivå har deras föräldrar.⁶⁰ Precis som vi beskriver i vårt första kapitel "Vem är studenten?" är den sociala snedrekryteringen till högre utbildning ett faktum; samtidigt ger 1 kap. 5 § i högskolelagen lärosätet i uppdrag att främja en bredad rekrytering.

Dessutom vittnar studenter, näringsliv och högskolan om fördelen med heterogena grupper inom högre utbildning. Att ha med sig andra perspektiv och erfarenheter än enbart grundskolans in i högre utbildning kan ge ökad förståelse och bättre slutresultat. Något som blir allt viktigare i en globaliserad värld där Sverige måste konkurrera med kvalitet.

I debatten om högre pensionsålder är även det livslånga lärandet viktigt. Högskolan och studiestödssystemen får inte enbart formas för gymnasieungdomar. Redan i dag visar studier att över 40 procent av studenterna under en 20-årsperiod från 1978 har återkommit till högskolan.⁶¹

58 Susanna Holzer University Choice, Equality, and Academic Performance. Växjö: University Press [Bok] 2009.

59 Långtidsutredningen 2011 –LU 2011, Bilaga 3 Vad förklarar svenska universitetsstudenters höga examensålder. Sid 179 [Bok] – Stockholm: Statens offentliga utredningar, 2011. Vol. 2011:11.

60 CSN Studerandes ekonomiska och sociala situation [Rapport] 2011.

61 Högskoleverket Studenternas studiemönster och totala studietider (R2012:2 R) [Rapport 2012.]

Bildning måste också få ta tid. Om man inte ser högre utbildning som en arbetskraftsfabrik har lärosätena en viktig roll i samhällsbygget för ökad bildning och demokrati. Ett värde som är garanterat svårsmåttbart i pengar.

Sammanfattningsvis går det att se genomströmningsdebatten utifrån många infallsvinklar. Det viktiga är dock, för både studentens och samhällets skull, att investeringen i högre utbildning lönar sig. Centralt är också att undersöka den faktiska orsaken till våra höga examensåldrar i Sverige. Fel antaganden leder ju till fel lösningar.

Vad säger Högskoleverket?

De två rapporterna vi nämnde i början av detta kapitel är en ambitiös genomgång av examensfrekvensen för de olika yrkesexamensprogrammen. Frekvensen mättes genom att undersöka hur stor andel av nybörjarna på respektive yrkesprogram som senast läsåret 2007/08 hade tagit ut en examen. Antalet nybörjare summerades från 1994, 1996, 1998 och 2000 på respektive program vid uppföljningen. 39 program undersöktes, och 24 av dem hade en examensfrekvens under 80 procent. En omfattande studie som gav spännande resultat.

De olika programmen delades upp i legitimationsutbildningar, tekniska utbildningar, Sveriges lantbruksuniversitets (SLU:s) utbildningar och övriga utbildningar. Det finns talande skillnader mellan kön och utbildningar i avbrottsmönster och orsak till avbrott. Allt tas inte upp här utan vi diskuterar rapporten ur ett genomströmningsperspektiv.

Bland de studenter som inte tagit examen i tid enligt Högskoleverkets mått hade 10 procent klarat utbildningen men inte tagit ut sitt examensbevis. Den främsta anledningen var att det inte efterfrågades då de sökte arbete. 75 procent hade avbrutit den aktuella utbildningen medan 14 procent hade gjort studieuppehåll.

Bland dem som avbrutit sina studier gjorde 39 procent detta under de två första terminerna. 36 procent avbröt senare under programmet och 25 procent avbröt när det återstod högst en termin.

Om utbildningsvalet var ett andrahandsval, framför allt inom legitimationsutbildningar, var det större sannolikhet att studenten avbröt utbildningen.

Studenterna fick välja fyra faktorer som hade bidragit till att de avbrutit studierna. Dessa faktorer var indelade i själva utbildningen, faktorer som hade med arbetsmarknaden att göra, sociala och andra faktorer och ekonomiska faktorer. Av dessa fick de sedan rangordna den viktigaste faktorn. Det är bland dessa svar genomströmningsdebatten ställs i ny dager.

Utbildningen i sig

Nästan hälften av studenterna svarade att huvudorsaken till avbrott var utbildningen i sig. Det vanligaste skälet här var att utbildningen hade fel inriktning. Detta gällde framför allt dem som läste en utbildning som inte var deras förstahandsval vid ansökningstillfället. Ett tidigt val till fel utbildning kan alltså få negativa konsekvenser på genomströmningen.

Nästan lika många angav att de inte uppnådde de studieresultat som hade förväntats samt att utbildningen var för svår. Sveriges universitetslärarförbund, SULF, har visat att det har det skett en rejäl urholkning av anslagen till högskoleutbildningarna sedan budgetåret 1994/95.⁶² Resurstillsdelningssystemet har inte följt kostnadsutvecklingen. Större studentkullar och ökade kostnader har lett till en högskola med mindre resurser för kvalitativ undervisning. Studenter med behov av extra stöd för att ta sig igenom programmet i tid eller kanske över huvud taget får ofta ta de första smällarna.

Framför allt inom lärarutbildningen, men även i de andra programmen, lyfts kvalitetsbrister in som orsaker till avbruten utbildning. Även Juseks undersökning bland sina nyexaminerade medlemmar inom bland annat ekonomi, systemvetenskap och juridik 2012 visade att nästan 30 procent skulle välja en annan utbildning om de skulle välja i dag.⁶³ Den främsta anledningen till detta var att kvaliteten i utbildningen hade varit för låg. Alla studenter drabbas av bristande resurser i högre utbildning. Det är dumsnålt, då utbildningsapparaten redan i dag kostar samhället stora pengar. Att den lönar sig i längden för både individen och samhället är oerhört viktigt.

Sociala faktorer

Den näst vanligaste huvudorsaken, som över 42 procent angav som orsak till avbrott, var sociala faktorer. Studenterna angav att de inte trivdes med att studera men också att det inte gick att kombinera studierna med familj eller att de blev sjuka. Oroväckande är dessutom att svårigheten att kombinera studier med familjesituationen samt sjukdom var vanligare orsaker till studieavbrott bland kvinnor än bland män.

Arbetsmarknaden

Här finns den tredje vanligaste orsaken till avbrutna studier och också intressanta siffror som problematiserar vårt mått på genomströmningen.

Den vanligaste orsaken till att studenten avbröt utbildningen var inom detta område att studenten fick ett arbete som matchade utbildningen

62 SULF Utbildning, utbyggnad, urholkning”, SULF:s skriftserie XXIV [Rapport] 2002

63 Jusek Bristande kvalitet i den högre utbildningen [Rapport] 2011.

innan studierna var färdiga. Detta var vanligast på SLU och bland tekniska utbildningar. Arbetsgivarna är inte intresserade av examensbevis. Som ett ögonhöjande exempel tar enbart 37 procent av högskoleingenjörstudenterna ut sitt examensbevis. I statistiken ser därför genomströmningen extremt låg ut, samtidigt som högskoleingenjör är ett bristyrke med låg arbetslöshet på arbetsmarknaden.

Att studenter plockar ut sitt examensbevis är inte enbart viktigt för att kunna mäta genomströmning. Tanken med ett program inom högre utbildning måste vara större än enbart en samling kurser. Att kurserna tillsammans bildar en helhet är examensbeviset en garant för. Dessutom gynnas både individen och företagen av att fler har ett examensbevis i och med att det leder till ökad rörlighet. Att börja ett arbete utan examensbevis kan leda till att det är svårare att sedan röra på sig.

De bortglömda utredningarna

Under de senaste tio åren har två stora studiesociala utredningar gjorts. Den senaste var en stor parlamentarisk utredning, Stärkt stöd för studier – tryggt, enkelt och flexibelt⁶⁴, och den föregående Studerande och trygghetssystemen⁶⁵. Problemen kring trygghetssystemen och de behovsprövade bidragen för studenter har funnits länge och utretts flera gånger, men våra tidigare kapitel visar att de finns kvar. Vill vi på allvar ta tag i att få en snabbare genomströmning måste vi först lösa de problem vi diskuterat i denna rapport. För detta krävs inte ännu en utredning. Det är i stället dags att väcka liv i de bortglömda utredningarnas förslag.

Behövs det en examenspremie?

Långtidsutredningen 2011 skissade på ett förslag till examenspremie. Utgångspunkten var siffrorna ovan att varje år en student fördröjde sin utbildning efter 23 års ålder var kostsamt för både individen och samhället.

Tanken med morötter i stället för piskor är god. Men samtidigt visar erfarenheter från en liknande premie som infördes i Norge för tio år sedan att den inte har givit önskad effekt⁶⁶. Studenter som gjorde rätt innan fortsatte att

64 Studiesociala kommittén Stärkt stöd för studier – tryggt, enkelt och flexibelt, sid. 479f [Bok] – Stockholm: Statens offentliga utredningar, 2009. Vol. 2009:28

65 Studiesociala utredningen Studerande och trygghetssystemen [Bok] – Stockholm: Statens offentliga utredningar, 2003. Vol. 2003:130

66 V. Oheim Changing the System of Student Support in Norway: Intended and Unintended Effects on Students, *Scandinavian Journal of Educational Research*, 55:1, 39-59 [Artikel] 2011.

göra rätt, men de som gjorde fel ändrade inte sitt beteende. Mycket talar för att andra mer grundläggande faktorer bestämmer genomströmningstakten. Bristande kvalitet i utbildningen, bristande studiestödssystem och framförallt avsaknad av fungerande socialförsäkringssystem för studenter.

Dessutom måste vi fundera på värdet av högre utbildning. Vi behöver forskningsanknytning för att driva vetenskapen framåt. Det behövs arbetslivsanknytning för att underlätta för studenter att få jobb efter examen. Men det finns också ett annat uppdrag i utbildningen som handlar om bildning och demokrati. Om man ser högskolan som en arbetskraftsfabrik som ska spotta ut sig arbetskraft på beställning och inom en viss tid är man fel ute.

Ett alltför snävt fokus på tidig ingång till och utgång från högre utbildning kan leda fel. Precis som siffrorna ovan visar kan tidigare val leda till fler felval. Och även om man börjar tidigt blir utbildningen ännu längre om man valde fel och måste börja om på en annan utbildning. Större vikt bör i stället läggas på att själva studietiden ska kortas ned med hjälp av höjd kvalitet och ökad trygghet.

Men självklart förlorar både individ och samhälle på att studenterna blir kvar längre i högre utbildning än nödvändigt. Högskoleverkets siffror talar sitt tydliga språk. Det är dags att vi skapar förutsättningar för att studera samt fungerande socialförsäkringssystem för studenter som hjälper dem igenom utbildningen i stället för att bromsa dem.

Förslag på lösningar:

- Resurserna i högre utbildning urholkas. Det behövs ett nytt resurstilldelningssystem.
 - Förutsättningarna för att studera och socialförsäkringssystemet för studenter måste förbättras. Dagens system skapar fallgropar för studenter att ta sig igenom sina studier i tid.
 - Det behövs inte en till studiesocial utredning. Genomför de bortglömda utredningarnas förslag.
 - För att kunna mäta examensfrekvens måste studenter ta ut examensbevis. Dags att premiera uttaget examensbevis vid anställning.
-

Otrygga villkor även för doktorander

Doktorander bör alla vara anställda och omfattas av socialförsäkringar som andra arbetstagare. Så ser det inte ut i dag och därför är detta kapitel med i rapporten. Doktorander har genom olika anställningsformer både krångliga och dysfunktionella trygghetssystem.

Precis som för studenter visar siffror från Högskoleverket att alltför många inom forskarutbildningen avbryter sin utbildning av sociala skäl.⁶⁷ En siffra som skulle vara lägre om alla doktorander också hade en doktorandtjänst. Då skulle alla doktorander ha full tillgång till socialförsäkringssystemet. Alla doktorander skulle kunna vara föräldralediga eller sjuklediga utan att uppfattas som en börda på forskningsanslagen. Doktoranderna skulle dessutom kunna söka medlemskap i en a-kassa och omfattas av arbetslöshetsförsäringen. Så ser det dessvärre inte ut i dag. Många doktorander är precis som studenterna förvisade till haltande trygghets- och socialförsäkringssystem genom sina oklara anställningsformer.

Lagstiftningen kräver att doktorander endast ska antas om det finns finansiering för hela utbildningen. Detta behöver i dag inte innebära en doktorandtjänst, utan forskarutbildning finansieras både med utbildningsbidrag för doktorander, med anställning hos annan arbetsgivare och med stipendier.

Utbildningsbidraget – de fattigas doktorandtjänst

Utbildningsbidraget är problematiskt på många sätt. Det räknas som skattepliktig inkomst men berättigar inte till skydd av socialförsäkringarna. Utbildningsbidrag räknas inte som sjukpenninggrundande inkomst och berättigar inte till arbetslöshetsförsäkring. Den som har utbildningsbidrag blir alltså utförsäkrad. Regleringar möjliggör att doktoranden kan vara föräldraledig och sjukledig men Försäkringskassan går inte in med någon finansiering. I stället är det knappa forskningsanslag som används, med påföljden att den som tar ut

67 Högskoleverket Orsaker till att doktorander lämnar forskarutbildningen utan examen – en uppföljning av nybörjarna på forskarnivå läsåren 1999/2000 och 2000/01 (2012:1 R) [Rapport] 2012.

föräldra- eller sjukledighet riskerar att bli illa sedd av institutionen.⁶⁸

Utbildningsbidraget har en rad nackdelar i socialförsäkringshänseende. Dessa har förvärrats på senare år. Precis som för studenter hänger inte doktorandernas regelverk med när socialförsäkringssystemet görs om. Förändringarna 2005 medförde att den assistenttjänstgöring på 20 procent, som ofta förenas med utbildningsbidrag, inte längre räknas som sjukpenninggrundande inkomst. Samtidigt skärptes arbetsvillkoret för föräldraförsäkringen. Det krävs nu åtta månaders anställning som doktorand för att bli berättigad till full föräldraförsäkring. Därmed uppstår ett glapp som innebär att doktoranden blir utförsäkrad när han eller hon går från utbildningsbidrag till anställning som doktorand.

Doktoranden får ha utbildningsbidrag som längst i två år och fem månader. Enligt högskoleförordningen ska doktoranden få en doktorandtjänst senast när det återstår två år till doktorsexamen. Nu har regeringen föreslagit att minska denna tid till ett år. Nackdelarna med utbildningsbidrag är så stora att många universitet har börjat avskaffa dem på egen hand. Varför går inte regeringen hela vägen?

Stipendier för försörjning

Det finns stipendier som är högt uppskattade, till exempel vetenskapliga belöningar, resestipendier och expensstipendier. Däremot är det ett oskick när stipendier används för doktoranders försörjning. Stipendiefinansiering innebär att man vältrar över kostnaderna för ohälsa och pension på doktoranden, och med dagens pensionssystem som bygger på att pensionen bestäms av livsinkomsten blir det ett ekonomiskt bottennapp att disputera.

Doktorander som har stipendier och blir allvarligt sjuka riskerar också att ställas på bar backe. Stipendier räknas inte som sjukpenninggrundande inkomst, och det finns exempel där doktorander på grund av sjukdom har hamnat i ett mycket dåligt ekonomiskt läge.

Regeringens förslag om krav på att alla universitet ska behöva teckna försäkringar för de doktorander som är stipendiefinansierade är nödvändigt. Men målet måste vara att all forskarutbildning görs inom ramen för en doktorandtjänst.

68 Förordning (SFS 1995:938). Om utbildningsbidrag för doktorander en katalog i § 12.

Skuggdoktorander – ett oskick

En skuggdoktorand är en student som bedriver forskarutbildning utan att vara antagen, samtidigt som institutionen planerar att anta studenten senare. Något som lagstiftningen försökt stoppa men som fortfarande sker. Detta gör att skuggdoktorander inte omfattas av reglerna i högskoleförordningen när det gäller krav på försörjning, handledning och en rättssäker handläggning i det fall högskolan vill avbryta sina åtaganden. Skuggdoktorander är ytterst utsatta, eftersom de arbetar med mer eller mindre uttalade löften om framtida antagning. Relationen till handledaren utvecklas här lätt mot ett rättslöst beroende. Dessutom saknas alla former av ekonomisk trygghet eftersom skuggdoktoranderna formellt inte finns vid lärosätet.

Förslag på lösningar:

- Alla doktorander ska vara anställda.
 - Förordningen om utbildningsbidrag bör avskaffas i den kommande forskningspolitiska propositionen. Inga nya utbildningsbidrag bör alltså ges.
 - Lärosätena måste trygga doktorander som är stipendiefinansierade till fullgoda socialförsäkringar och rättigheter på universitetet.
 - Öka tillsynen av lärosätena, så att ingen i framtiden ska behöva genomföra delar av forskarutbildningen utan att vara antagen.
-

Tack

Denna rapport har skrivits av Maria Ehlin Kolk, ordförande Saco Studentråd, Elsa Hort, andra vice ordförande med ansvarig för studiesociala frågor Umeå studentkår, Lars Niska, vice ordförande med ansvar för studiesociala frågor Uppsala studentkår och Erik Arroy, vice ordförande Stockholm universitets studentkår.

Men vi vill också tacka:

Andreas Bokerud, studenthandläggare Saco

Love Hansson, utredare Saco Studentråd 2012

Johannes Danielsson, Saco Studentråd

Erik Nordin, Saco Studentråd

Veronica Ekström, Sveriges Doktorandförening

Nils Jobring, handläggare Uppsala studentkår

Per Löwdin, doktorandombudsman Uppsala studentkår

Fredrik Charpentier Ljungqvist, doktorandombud Stockholms universitets studentkår

Umeå studentkårs doktorandsektion

Detta är den åttonde varianten av Utbildning straffbart? Oroväckande nog är problembilden i stort sett samma som i första upplagan. Fortfarande är dagens trygghetssystem för studenter och doktorander orimligt komplicerade, dysfunktionella och uppbyggda efter en förlegad schablonbild av en student.

Många studiesociala utredningar har försökt lösa problemen. Alltför lite har genomförts. Nu är frågorna på dagordningen igen. Denna rapport är ett inspel till den parlamentariska socialförsäkringsutredningen. Det är också en kommentar till regeringens vårbudget 2012 och dess fokus på att sänka antagningsåldern till högre utbildning. Fortfarande, Utbildning straffbart visar att den låga genomströmningen i högre utbildning är ett symptom på illa fungerande trygghetssystem för studenter och doktorander. Rapporten innehåller också lösningar för hur vi kan förkorta utbildningstiden genom att skapa ett system för högre utbildning som inte gör utbildning straffbart.

UMEÅ STUDENTKÅR
~ Studentfackligt arbete sedan 1959 ~

Stockholms
universitets
studentkår

Uppsala studentkår